

Самусь А. И. Исторический опыт трансформации аграрных отношений

На данном этапе развития и становления рыночных отношений в Украине важное значение имеет изучение опыта зарубежных стран, в том числе и в аграрной сфере. В статье анализируется исторический опыт трансформации аграрных отношений за рубежом, который может быть использован для нашей страны.

Ключевые слова: аграрные отношения, земельная собственность, аграрная сфера, аграрные реформы, трансформация аграрных отношений, крестьянское хозяйство, феодальное землевладение, общинное землевладение, фермерское хозяйство, агрофирма, агробизнес, коллективное ведение хозяйства, агропромышленный комплекс.

Samus H. I. Historical experience of transformation of agrarian relations

At the modern stage of development and setting up of market relations in Ukraine it is important to study the foreign experience including agricultural sphere. The article analyses the historic experience of transformation of foreign agriculture, which can be used for our country.

Key words: agricultural relations, land property, agricultural sphere, agricultural reforms, transformation of agricultural relations, peasants' activity, farmers' activity, feudal landownership, communal landownership, agrofirma, agrobusiness, communal activity, agro-industrial complex.

Сафонова В. Є.

Інститут вищої освіти АПН України

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ВУЗУ ЯК ЧИННИК ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

В статті досліджені поняття “підприємницька діяльність вузу” і “позабюджетна діяльність вузу”, сутність і зміст його підприємницької діяльності. Визначені протиріччя, викликані розвитком підприємницької діяльності вузу та концептуальні підходи до управління його підприємницькою діяльністю.

Ключові слова: підприємницька діяльність, позабюджетна діяльність, вищий навчальний заклад, конкурентоспроможність, фінансові ресурси.

Актуальність проблеми. Глибокі зрушення в напрямі демократизації економіки, формування ринкових відносин обумовили впровадження змін і в системі господарювання вищих навчальних закладів заснованих на нових механізмах економічної і фінансової діяльності. У ринковій ситуації вищий навчальний заклад перетворився на багатогранну організацію, не лише навчальну, але й виробничу, фінансову, інформаційну, значну частину коштів зароблених власною ринковою діяльністю.

Можливість самостійно заробляти та розпоряджатися коштами надали змогу вищим навчальним закладам діяти як суб'єкти підприємницької діяльності та сформувати ринок освітніх послуг, який забезпечує діяльність інших видів ринку.

Визначення ролі вищої освіти як елемента ринкової економіки, який утворює і підтримує ринкові відносини були досліджені як вітчизняними так і російськими науковцями: І. С. Кравченко, О. І. Грішнвою, В. Я. Бобровим, І. С. Каленюк [7], Д. П. Богинею, В. І. Куценко, Є. М. Лібановою, О. Н. Арзяковою [3], В. М. Бутаковым [4], В. Н. Владимировым [5], Н. П. Литвиною [8], А. И. Михайлушкиным [9], Д. В. Соловьёвою [9], А. П. Панкрухиным [11].

Але питання щодо визначення сутності і змісту підприємницької діяльності державного вузу достатньо не були досліджені, що і обумовило вибір даної теми.

Метою статті виступає дослідження понять – “підприємницька діяльність

вузу” й “позабюджетна діяльність вузу”, з’ясування сутності і змісту підприємницької діяльності державного вузу як чинника його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Завдання вищого навчального закладу регламентуються державними правовими актами, основними з яких є Закони України “Про освіту” та “Про вищу освіту”.

Основна відмінність державного вузу від приватного чи іншого комерційного підприємства полягає в тому, що державний вуз не переслідує мети отримання прибутку й не розподіляє прибуток серед своїх засновників. Тобто, залучені вузом у процесі підприємницької діяльності кошти повинні повністю направлятися на рішення поставлених державою завдань.

На підставі сказаного, нами пропонується наступне визначення підприємницької діяльності державного вузу.

Підприємницька діяльність державного вузу – це ініціативна, самостійна, ризикова діяльність вузу, яка приносить прибуток і направлена на рішення його статутних завдань.

Слід зазначити, що трактування поняття підприємницької діяльності вузів у різних нормативно-правових актах неоднозначна. Наприклад, відповідно до Закону України “Про освіту” діяльність по реалізації передбачених статутом освітніх закладів продукції, робіт, послуг не відноситься до підприємницької, якщо одержуваний дохід повністю реінвестований у даний освітній заклад [1].

Важливо відзначити, що поряд з поняттям “підприємницька діяльність вузу” досить часто вживається інший, але пов’язаний з даним поняттям термін: “позабюджетна діяльність вузу” [7, 3, 4]. При цьому дослідники, як правило, або ототожнюють поняття підприємницької й позабюджетної діяльності вузу [7, 3, 4], або зовсім не дають чітких дефініцій даним термінам.

У зв’язку з фактом існування пов’язаних один з одним понять – “підприємницька діяльність вузу” й “позабюджетна діяльність вузу”, представляється актуальним з’ясувати співвідношення між ними.

На нашу думку, під позабюджетною діяльністю вузу варто розуміти будь-яку діяльність вузу, джерелом фінансування якої не є кошти державного бюджету. До такої діяльності, зокрема, відноситься підготовка студентів на платній основі, організація курсів і семінарів, виконання госдоговірних НДР, здача майна в оренду, виробництво продукції (робіт, послуг) структурними підрозділами, діяльність, здійснювана за рахунок благодійних внесків і пожертвувань та ін. Підприємницькою є тільки така діяльність вузу, яка зв’язана з самостійністю, ініціативою, ризиком й отриманням прибутку. Таким чином, підприємницька діяльність вузу, на нашу думку, представляє собою частину позабюджетної діяльності і відповідно більше вузьке поняття.

Не є підприємницькою освітня діяльність, що здійснюється за рахунок фінансування засновників (у тому числі за рахунок бюджетного фінансування) та інших надходжень від осіб, ніяк не зв’язаних безпосередньо зі споживачами освітніх послуг.

Крім цього, не є доходами від підприємницької діяльності також ті позабюджетні доходи, порядок одержання, розмір і напрямки витрат яких визначається установою не самостійно. Дані види позабюджетних доходів варто розглядати не як виручку від реалізації платних освітніх послуг, а як цільові надходження, які повинні витрачатися відповідно до затверджених кошторисів по позабюджетним коштах й, відповідно, відображатися в обліку й звітності як цільові внески.

Розвиток діяльності, яка приносить прибуток, створює для освітніх установ

додаткове джерело фінансових ресурсів. Це в деякій мірі стабілізує стан кожного окремого освітнього закладу і системи освіти в цілому. З іншого боку, розвиток підприємницької діяльності розмиває й без того досить умовні границі, якими некомерційна організація відділена (досить умовно) від комерційного, підприємницького сектора економіки. Значне зростання частки позабюджетних надходжень ставить під сумнів некомерційний характер сфери освіти, закріплений чинним законодавством.

Розвиток підприємницької діяльності вузів з метою рішення статутних цілей і завдань обумовлює цілий комплекс протиріч (рис. 1.), вирішення яких необхідно для їх подальшого розвитку [12].

Державний вуз як представник нетоварного сектора виробництва суспільного блага знаходиться в протиріччі з вузом як суб'єктом ринкової економіки, виробником приватного блага.

З одного боку, державні вузи створюють суспільне благо – освіту рівнодоступну для всіх громадян України, і фундаментальні наукові й культурні знання.

З іншого боку, сьогодні вузи навчають студентів і на платній основі, виконують приватні замовлення в області прикладних наукових досліджень, виробляють продукцію, виконують роботи й надають різні послуги. Очевидно, що вже приватні блага, наділені властивостями виключності.

Державна власність вузу, з одного боку, і власність вузу, придбана за рахунок позабюджетних коштів, з іншої сторони.

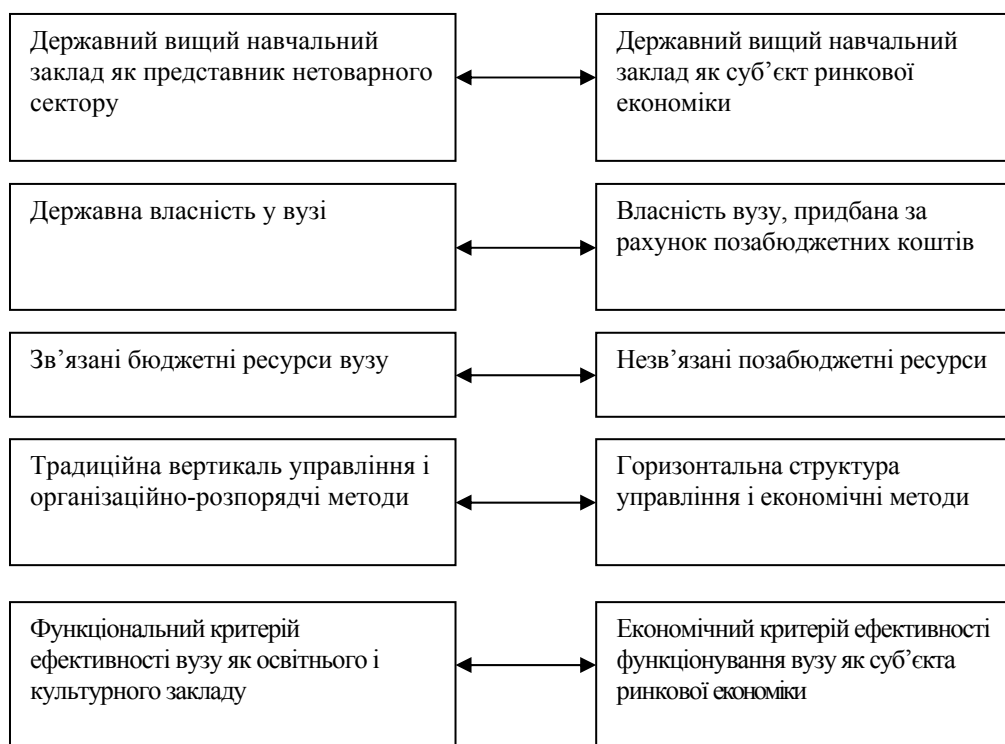

Рис. 1 Протиріччя, викликані розвитком підприємницької діяльності вузу

За державними вузами з метою забезпечення діяльності, передбаченої статутом, закріплена на праві оперативного управління державна власність: будівлі, споруди, майнові комплекси, устаткування, а також інше необхідне майно споживчого, культурного та іншого призначення. За державними вузами закріплені в безстрокове

безоплатне користування виділені їм у встановленому порядку земельні ділянки, а також право самостійно використовувати майно, передане в оперативне управління, в тому числі для ведення господарської діяльності, здачі в оренду без права викупу, якщо це здійснюється не на шкоду основної діяльності вузу. Однак вищий навчальний заклад не вправі відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном і майном, придбаним за рахунок коштів, виділених йому за кошторисом; не підлягає це майно і приватизації (роздержавленню) [6]. Таким чином, права вузу на державну власність обмежені, вищий навчальний заклад не вправі продавати її, здавати в заставу для одержання кредитів. Яких-небудь прав власності і прав на розподіл доходу від використання державної власності в працівників вузу немає.

Разом з тим, якщо відповідно до установчих документів вузу надано право здійснювати підприємницьку діяльність, то доходи від такої діяльності й придбане за рахунок цих доходів майно надходять у самостійне розпорядження вузу і враховуються на окремому балансі [6]. Вузу належить право власності на кошти, майно й інші об'єкти власності, передані йому фізичними і юридичними особами у формі дарунка, пожертвування або за заповітом, на продукти інтелектуальної й творчої праці, що є результатом діяльності вузу, а також на придбані доходи від власної діяльності, об'єкти власності [2].

Таким чином, у державному вузі співіснують дві форми власності: державна, що знаходиться у вузі в оперативному управлінні, і власність вузу, що враховується окремо, на окремому балансі, хоча й у складі загального балансу.

У вузі зосереджені пов'язані бюджетні ресурси і непов'язані позабюджетні ресурси. Складаються два кошториси по бюджетному і позабюджетному фінансуванню.

Вертикальна ієрархічна структура і організаційно-розпорядницькі методи управління бюджетною сферою діяльності вузу знаходяться в протиріччі з горизонтальною структурою і економічними методами управління, що притаманні підприємницькій сфері діяльності.

Вузу к державному освітньому закладу більш властиві організаційно-розпорядницькі методи і ієрархічна вертикальна структура управління: ректор – проректор – декан – завідувач кафедри – викладач (науковий співробітник) – студент.

Однак розвиток підприємницької діяльності у вузах вимагає економічних методів управління, що засновані на матеріальному стимулюванні і горизонтальній структурі управління. Синтез цих двох структур дає так звану матричну структуру управління, що забезпечує як ефективну адміністративну вертикаль управління і контролю, так і горизонтальні зв'язки для автономних структур вузу [5].

Функціональні критерії ефективності вузу як освітнього і наукового закладу суперечать економічним критеріям ефективності вузу як суб'єкта ринку.

Підприємницька діяльність вузу вимагає нових навиків виміру, контролю і інтерпретації досягнутих результатів. Очевидна наявність у вузі протиріччя між критеріями підприємницької діяльності і відповідності їх основним статутним видам діяльності вузу як центра освіти, науки і культури (неекономічні інтереси) і прямими економічними інтересами колективу, зацікавленого в отриманні прибутку і його розподілі. При цьому безпосередній економічний інтерес колективу може вступити у конфлікт з фундаментальним призначенням вузу. В державних вузах є значний потенціал для здійснення підприємницької діяльності (рис. 2).

Рис. 2. Потенціал і межі здійснення підприємницької діяльності державних вузів

Це висококваліфіковані кадри професорів і викладачів, матеріально-технічна база, значна інтелектуальна власність, наявний парк наукової апаратури та ін. Поряд із цим існують обмежуючі чинники, що стримують розвиток діяльності, яка приносить прибуток. Серед них одним із суттєвих є законодавчо встановлений норматив набору студентів на платній основі.

В даний час найбільш гострі проблеми управління підприємницькою діяльністю державних вузів, на наш погляд, пов'язані з недоліками в реалізації функцій аналізу та планування роботи на ринку освітніх послуг. Багато в чому ці проблеми детерміновані концептуальними підходами, які використовуються до управління вузом. У літературі описані різні концептуальні підходи до управління. У табл. 1 представлена зведена класифікація концепцій управління.

Реальне управління освітньою установою протікає як результат того або іншого сполучення названих концептуальних підходів. При цьому класифікацію управлінських концепцій за критерієм “фокус уваги керівництва” можна вважати однією з найбільш об'ємних.

Таблиця 1

Класифікація концепцій управління господарюючим суб'єктом

За ступенем централізації управління	
Централізоване управління	Децентралізоване управління
Прийняття всіх більш-менш важливих рішень вищим керівництвом	Прийняття рішень і відповідальність за них розподілена в організації
За характером процесу прийняття управлінських рішень	
Бюрократичне управління	Демократичне управління
Жорстка ієрархічна структура прийняття рішень, ускладнені комунікації по вертикалі й горизонталі організації	Плоскісна структура управління, колективний стиль прийняття рішень, спрощена схема комунікацій
За ступенем гнучкості управління	
Механічне управління	Органічне управління
Жорстке управління, строго ієрархічна структура, рішення готуються й приймаються за строго заданою схемою, слабка адаптивність до зовнішнього середовища	Гнучке управління, ієрархія не є строго визначеною, підготовка рішень здійснюється мобільними командами, високий ступінь адаптивності до зовнішнього середовища
За ступенем використання планів у процесі управління	
Планове управління	Ситуативне управління
Управління відповідно до прийнятих планів, слабкий ступінь адаптивності до середовища в плановому періоді	Формальні плани не приймаються, управління по ситуації
За ступенем схильності до ризику в процесі прийняття управлінських рішень	
Консервативне управління	Інноваційне управління
Прихильність до традиційного стиля поведінки, спроба уникнути найменшого ризику	Готовність до ризику, прагнення впроваджувати нове
За ступенем залежності характеру управлінських рішень від змін у зовнішньому середовищі	
Активне управління	Реактивне управління
Ініціативне прийняття рішень, спроба цілеспрямованого впливу на зовнішнє середовище	Прийняття рішень як реакція на зміни, спроба адаптуватися до зовнішнього середовища
За типом організаційної культури	
Маскулінне управління	Феміністичне управління
Орієнтація на досягнення результату (ціль виправдовує засоби)	Увага керівництва до якості процесу досягнення цілі

За фокусуванням уваги керівництва			
Виробничий підхід	Товарний підхід	Збутовий підхід	Маркетинговий підхід
Концентрування уваги на процес виробництва товарів (робіт, послуг)	Концентрація уваги на якості товарів (робіт, послуг)	Концентрація уваги на просуванні й продажах	Концентрація уваги на задоволенні потреб споживачів

У табл. 1., 2., згідно [10, С.44-46], дана характеристика управління підприємницькою діяльністю вузу відповідно до даної класифікації.

Фахівцями визнано, що маркетингова концепція управління організаціями, у тому числі й вузами, є найбільш прогресивною [8, 9, 11]. Саме дана концепція дозволяє найкраще поєднувати інтереси самого освітнього закладу й інтереси споживачів і суспільства в цілому. Головні достоїнства маркетингу як концепції управління підприємницькою діяльністю вузу полягають в наступному:

- розуміння залежності вузу від стану зовнішнього середовища;
- цільова орієнтація вузу на кінцевий результат;
- увага до якісних характеристик процесу відносин всередині закладу і відносин закладу зі своїми контрагентами.

- системний підхід до процесу управління підприємницькою діяльністю і організації діяльності вузу на ринку.

Таблиця 2

Концептуальні підходи до управління підприємницькою діяльністю вузу

Концепція управління	Цілі керівництва	Відносна важливість функцій управління	Основні напрямки спрямування зусиль керівництва вузу	Основні недоліки концепції
Виробничий підхід	Оптимізація навчального процесу	Увага зосереджена переважно на функціях організації координації й контролю діяльності вузу	Рационалізація використання аудиторного фонду. Стандартизація й уніфікація методів навчання й контролю знань. Впровадження нових комп'ютерних технологій, які дозволяють знизити аудиторне навантаження викладачів і забезпечити навчальним матеріалом як можна більше студентів	Повне ігнорування освітніх потреб. У випадку підвищення ступеня конкуренції на ринку освітніх послуг вуз програє іншим навчальним закладам

Концепція управління	Цілі керівництва	Відносна важливість функцій управління	Основні напрямки спрямування зусиль керівництва вузу	Основні недоліки концепції
Товарний підхід	Підвищення якості освітніх послуг	Увага зосереджена на аналізі характеристик освітніх послуг, а також на реалізації функцій організації, координації і контролю	Контроль якості лекційних й практичних занять. Покращення методичного і технічного забезпечення освітнього процесу. Формування великого бібліотечного фонду. Функціонування системи підвищення кваліфікації викладачів	Небезпека так званої "маркетингової короткозорості" пропозиції застарілих освітніх послуг всупереч реальним освітнім потребам
Збутовий підхід	Забезпечення широкої відомості й створення сприятливого образу вузу в очах контактних аудиторій	Увага зосереджена на реалізації функцій цілеспрямування (визначення бажаної позиції на ринку освітніх послуг) і планування деяких аспектів діяльності (реклама, участь у публічних заходах)	Використання широкого арсеналу методів просування освітніх послуг й формування іміджу вузу: реклама, PR, організація й участь в виставках, акціях, громадських заходах	Небезпека так званого "маркетингового цинізму" - спроба нав'язати споживачеві освітні послуги, які не відповідають їх реальним потребам і можуть мати низьку якість
Маркетинговий підхід	Задоволення суспільних, корпоративних і особистих освітніх потреб	Увага зосереджена переважно на функціях аналізу, плануванні діяльності вузу на ринку освітніх послуг. Організація і координація діяльності здійснюються гнучко, з врахуванням змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Контроль виробництва на основі критерію задоволеності споживача освітніми послугами	Вивчення поточних й перспективних освітніх потреб всіх категорій. Перенесення освітніх потреб у характеристики освітніх послуг. Створення освітніх програм націлених на задоволення потреб. Прагнення вдосконалення саме тих освітніх послуг, які відповідають освітнім потребам.	Концепція традиційного маркетингу може підпасти під критику з точки зору недостатньої уваги довгостроковим інтересам споживачів й суспільства в цілому. Концепція прогресивного маркетингу при правильній реалізації явних недоліків не має

Ключовим моментом в маркетингу вузу є організація робіт з підвищення його власної конкурентоспроможності. Метою такої роботи є забезпечення стійкого функціонування й розвитку вузу, нарощування прибутку від підприємницької діяльності й тим самим успішне рішення поставлених перед ним статутних цілей і завдань.

Важливим етапом управління підприємницькою діяльністю вузу є формування його стратегії, оскільки можливі помилки й прорахунки на даному етапі чреваті для освітньої установи істотними грошовими втратами й можуть звести нанівець всі зусилля керівництва в сфері, яка приносить доходи діяльності.

Висновки та напрями подальшого розвитку досліджень. Таким чином, виходячи з вище охарактеризованого логічним є висновок про те, що:

1. Головні достоїнства маркетингу як концепції управління підприємницькою діяльністю вузу полягають в наступному:

- розуміння залежності вузу від стану зовнішнього середовища;

- цільова орієнтація вузу на кінцевий результат;
- увага до якісних характеристик процесу відносин всередині закладу й відносин закладу зі своїми контрагентами;
- системний підхід до процесу управління підприємницькою діяльністю й організації діяльності вузу на ринку.

2. Сучасний стан теорії управління підприємницькою діяльністю державного вузу вимагає додаткового розвитку й, насамперед, з погляду понятійного апарата. На основі аналізу існуючих робіт з розглянутої проблеми встановлено, що під підприємницькою діяльністю державного вузу необхідно розуміти ініціативну, самостійну, ризикову діяльність вузу, яка приносить прибуток і направлена на вирішення його статутних завдань.

В літературі поряд з поняттям “підприємницька діяльність вузу” вживається як синонім термін “позабюджетна діяльність вузу”.

У результаті дослідження встановлено, що під позабюджетною діяльністю слід розуміти будь-яку діяльність вузу, джерелом фінансування якої не є кошти державного бюджету. Таким чином, підприємницька діяльність вузу представляє собою частину позабюджетної діяльності й відповідно більше вузьке поняття.

3. Ключовим моментом у маркетингу вузу є організація робіт з підвищення його власної конкурентоспроможності. При цьому очевидно, що рішення цієї актуальної проблеми можливо лише при наявності оперативної й об’єктивної методики оцінки конкурентоспроможності вищого навчального закладу.

4. Важливим етапом управління підприємницькою діяльністю вузу є формування його стратегії, оскільки можливі помилки й прорахунки на даному етапі чреваті для освітнього закладу істотними грошовими втратами й можуть звести нанівець усі зусилля керівництва в діяльності, що потенційно приносить доходи.

Використані джерела:

1. Закон України “Про освіту” від 23 березня 1996 р. // Закони України, – Т. 10. – С. 168-192.
2. Положення про державний вищий заклад освіти: Постанова КМ України від 05.09.1996 р. № 1047 // Інформ. зб. Мін-ва освіти України. – № 1. – 1997. – С. 3-22.
3. *Арзякова О. Н.* Механизм управления внебюджетной деятельностью государственного вуза : дис. ... канд. экон. наук. – Екатеринбург., 2000. – 183 с.
4. *Бутаков В. М.* Повышение эффективности управления внебюджетной экономической деятельностью государственного вуза : дис. канд. экон. наук. – Воронеж., 2001. – 190 с.
5. *Владимиров В. Н.* Внебюджетная деятельность государственного вуза // Высшее образование в России. – 1997. – № 4. – С. 6-13.
6. Господарський кодекс України. – Харків : Одиссей, 2003. – 232 с.
7. *Каленюк І. С., Яременко Л. І.* Механізм фінансово-економічного управління вищою освітою та перспективи їх розвитку в монографії Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : монографія / за заг. ред. В. І. Лугового. – К. : Пед. Преса, 2009. – 384 с.
8. *Литвинова Н. П., Шереметова В. В.*, Маркетинг образовательных услуг. – СПб.6 СПбГУПМ, 1997. – 170 с.
9. *Михайлушкин А. И., Соловьёва Д. В.* Анализ рынка высшего профессионального образования: методологический и методический аспекты: Препринт. – СПб. : СПбГИЭА., 1998. – 80 с.
10. *Патлис Н. Р.* Методы управления деятельностью высшего учебного заведения как субъекта рынка образовательных услуг : дис. ... канд. экон. наук. – СПб., 2000 – 244 с.
11. *Панкрухин А. П.* Маркетинг образовательных услуг в высшем и дополнительном образовании. Учебное пособие. – М.6 Интерпакс, 1995. – 239 с.

12. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analysing Industries and Competitor. – N. Y. Free Press, 1980. – 396 p.

Сафонова В. Е. Предпринимательская деятельность государственного вуза как фактор его конкурентоспособности

В статье исследованы понятие «предпринимательская деятельность вуза» и «позабюджетная деятельность вуза», сущность и содержание его предпринимательской деятельности. Определены противоречия, вызванные развитием предпринимательской деятельности вуза и концептуальные подходы к управлению его предпринимательской деятельностью.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, позабюджетная деятельность, высшее учебное заведение, конкурентоспособность, финансовые ресурсы.

Saphonova V. Y. Entrepreneurial activity of state higher educational institution, as factor his competitive ability

In the article concept "entrepreneurial activity of higher educational institution" and "off-budget activity of higher educational institution", essential and content his entrepreneurial activity had researched. Contradictions, which are induced development of entrepreneurial activity of higher educational institution and conceptual approaches to his entrepreneurial activity had determined.

Key words: entrepreneurial activity, off-budget activity, higher educational institutions, competitive ability, financial resources.

Череда І. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті досліджена проблема глобалізації як суспільно-економічного процесу, її передумови, особливості і форми прояву. Розглянуто теоретичні і методологічні концепції економічної глобалізації, її суперечливий вплив на національні економіки, галузі сучасного виробництва та світовий економічний розвиток в цілому.

Ключові слова: глобалізація, нові суб'єкти світового господарства, концепції глобалізації, форми прояву глобалізації, суперечливий вплив глобалізації, переваги та недоліки глобалізації.

Актуальність проблеми. Глобалізація, яка набрала силу в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, стала вже реальністю і позначається як на долі кожної людини, так і цілих суспільств. Водночас вона створила і певні проблеми. Тому не випадково, що до неї прикута пильна увага науковців, політиків. Глобалізація протилежно оцінюється представниками різних наукових шкіл, політичних партій і рухів.

Вагомий внесок у дослідження розвитку теорії і практики глобалізації, її наслідків зробили такі вчені-економісти як О. Білорус, В. Власов, А. Гальчинський, А. Філіпенко, Д. Лук'яненко, О. Каніщенко, О. Гаврилюк, А. Старостіна, Л. Камінська, С. Соколенко та інші. Проте ряд питань все ж залишається недостатньо з'ясованими або не знаходять однозначного вирішення через складність проблеми.

Метою статті є поглиблене вивчення теоретичних і практичних питань глобалізації, її неоднозначності впливу як на національні економіки, так і на міжнародні економічні відносини в цілому. Актуальним питанням сьогодення є пошук і наукове обґрунтування форм і механізмів реалізації глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "глобалізація" з'явився на